

MARIANNA RACKA
ORCID: 0009-0000-3987-9647
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: marrac9@st.amu.edu.pl

PODWÓJNIE WYJĄTKOWI – OSOBY Z ADHD JAKO UCZNIOWIE ZDOLNI

WPROWADZENIE

W związku ze wzrostem świadomości społeczeństwa na temat istnienia zaburzeń psychicznych zwiększyła się liczba stawianych diagnoz. Badacze zaczęli przyglądać się zjawisku występowania szczególnych uzdolnień u osób w spektrum zaburzeń autystycznych, z niepełnosprawnościami, z ADHD czy innymi zaburzeniami neurorozwojowymi. Grupę tych uczniów nazwano podwójnie wyjątkowymi: *twice-exceptional*, *2E* (Limont, 2010). W swoim opracowaniu Kaufman (2018) podał kompleksową definicję uczniów podwójnie wyjątkowych:

wykazują się jednocześnie wysokim poziomem zdolności, zaangażowaniem, kreatywnością oraz doświadczają trudności w uczeniu się. Ich wyjątkowe możliwości mogą dominować, ukrywając ich zaburzenie lub być przez nie dominowane. Możliwe jest też wystąpienie zjawiska maskowania, gdzie nie dochodzi do ujawnienia żadnej z dwóch wyjątkowości (Kaufman, 2018, s. 7).

Mimo swoich wysokich zdolności uczniowie tacy osiągają niższe wyniki w nauce (poniżej swoich rzeczywistych możliwości, tak jak w przypadku Syndromu Nieadekwatnych Osiągnięć – SNO). Dzieje się tak z powodu dodatkowych potrzeb podyktowanych przez ich drugą wyjątkowość. Zauważenie tych uczniów w klasie jest niezwykle trudne. Na pierwszy plan wysuwają się ich trudności z czytaniem, pisanem, słabą pamięć roboczą czy braki w umiejętności koncentracji uwagi. Jeśli natomiast ich zdolności „przebijają się” przez objawy zaburzenia, nauczyciele określają takie osoby jako „zdolne, ale leniwe” (Limont, 2010).

Celem tekstu jest opisanie zjawiska podwójnej wyjątkowości osób z ADHD – uczniów zdolnych. Żeby zrealizować ten cel, dokonam przeglądu istniejących badań i wskażę luki w wiedzy, które wymagają badawczego i praktycznego namysłu.

WYZWANIE DIAGNOSTYCZNE – TRUDNOŚĆ W ROZPOZNANIU DRUGIEJ WYJĄTKOWOŚCI

W literaturze można znaleźć wiele kontrowersyjnych stanowisk dotyczących diagnozowania ADHD u uczniów zdolnych. Badacze obawiają się wzrostu liczby błędnie zdiagnozowanych osób. Wspomniane w definicji maskowanie może doprowadzić do sytuacji, w której osoba zdolna z ADHD dostanie szansę na rozwój talentu, ale nie otrzyma wsparcia terapeutycznego, bo nauczyciele będą tłumaczyć jej impulsywne zachowania „ekscentrycznością”. Równie trudną sytuacją będzie zdiagnozowanie ucznia zdolnego jako osoby z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi. Uczeń taki nie będzie brany pod uwagę w nominowaniu do konkursów, nie rozwinie swojego talentu. Te trudności w jednoznacznym przypisaniu ucznia do danej grupy wynikają nie tylko z faktu istnienia możliwości, iż należą do obu. Badacze zauważają bowiem wiele pokrywających się cech występujących zarówno u uczniów zdolnych, jak i u osób z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi. Zatem uczeń może mieć „jedynie” ADHD, może być też „tylko” szczególnie uzdolniony, ale może również mieć ADHD i szczególne zdolności lub być zdolnym uczniem z syndromem nieadekwatnych osiągnięć (bez diagnozy ADHD) (Lee i Olenchak, 2015). Tabela 1 przedstawia najczęściej powtarzające się zachowania oraz ich tłumaczenie w zależności od kontekstu (diagnozy). Jeśli uczeń ma diagnozę zespołu nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi, będzie tłumaczony przez pryzmat tej etykiety. Natomiast jeśli uczeń jest uznawany za zdolnego, jego zachowania będą w różny sposób usprawiedliwiane. Badacze dodają, iż należy zwracać uwagę na to, w jakich sytuacjach pojawiają się te zachowania. Czynnikiem rozróżniającym ma być informacja, czy dziecko zachowuje się tak tylko w szkole czy również w innych środowiskach (Lee i Olenchak, 2015). Jak wiadomo, u osoby z ADHD zachowania muszą występować w co najmniej dwóch sytuacjach, np. w domu, szkole, pracy, i zakłócać funkcjonowanie społeczne, szkolne lub/i zawodowe (obszary C i D) (American Psychiatric Association, 2013). Natomiast u osoby zdolnej powinny one pojawiać się tylko w wyniku „znudzenia szkołą”.

Tabela 1

Zachowania charakterystyczne dla dzieci z ADHD i uczniów zdolnych

Zachowania charakterystyczne	Kontekst – ADHD	Kontekst – uczeń zdolny
Uczeń nie uważa na zajęciach	Deficyt uwagi. Objaw zgodny z DSM-5	Znudzenie, zbyt łatwy materiał, mało wyzwań w trakcie zajęć
Wysoka aktywność ruchowa	Niezaspokojona potrzeba ruchu. Objaw zgodny z DSM-5	Znudzenie, chęć podjęcia ciekawszego zajęcia
Nieprzestrzeganie zasad, kwestionowanie autorytetów	Brak zrozumienia niepisanych reguł społecznych	Chęć rozwoju, uznawanie zasad i autorytetów jako czynnik ograniczający
Uczeń wrywa się z odpowiedzią, nie czeka na swoją kolej	Impulsywność. Objaw zgodny z DSM-5	Chęć podzielenia się swoją wiedzą
Potrafi skupiać się na kilku rzeczach równocześnie	„Hiperfokus”	Wielozadaniowość, elastyczność, przerzutność uwagi
Rysuje na lekcji, „przeszkadza” – rozmawia podczas zajęć	Rozproszenie uwagi, chęć wyładowania energii	Znudzenie spowodowane np. szybszym skończeniem zadania
Niechęć do wykonania zadania	Zadanie jest zbyt przytłaczające	Zadanie jest zbyt nudne
Niskie wyniki w nauce	Niski potencjał intelektualny	Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć
Łatwo się frustruje, reaguje silnie emocjonalnie	Niefektywna samokontrola. Impulsywność	Wysoka wrażliwość emocjonalna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Flint, 2001; Kaufman, 2018; Lee i Olenchak, 2015; Skibska, 2013; Webb i in., 2005.

Powyższe tłumaczenia miałyby zastosowanie w sytuacji pewności, iż dziecko jest „jedynie” zdolne lub ma „tylko” ADHD, z wciąż istniejącym prawdopodobieństwem, że jest to myślenie stereotypowe. W obu wyjątkowościach istnieją bowiem cechy, których nie można jednoznacznie wytłumaczyć nadaną etykietą. Jednym z ciekawych podobieństw jest wysoki poziom kreatywności i tzw. „śnieżenie na jawie”. U uczniów zdolnych jest ono zauważalne w sytuacji, gdy np. szybciej skończą zadanie lub gdy zajęcia okazują się dla nich nieciekawe. Zaczynają „spędzać ten czas w swojej głowie”, tworząc często kreatywne obrazy. Podobny stan można zaobserwować u dzieci z ADHD (Webb i in., 2005). Ponadto obie grupy uczniów dotyka asynchronia rozwojowa, przez co trudniej im nawiązać i utrzymać przyjaźnie. Trudności w obszarze społeczno-emocjonalnym u obu grup wywołują te same emocje: frustracji, gniewu, poczucia niezrozumienia, wyobcowania, co z kolei może wywołać spadek motywacji i obniżenie poczucia własnej wartości (Fugate, 2018). Sytuacja diagnostyczna wydaje się być bardzo trudna i należy zachować dużą ostrożność. Badacze starają się znaleźć cechy pozwalające rozróżnić dziecko z ADHD od dziecka zdolnego. Lovecky (2018)

dokonał przeglądu literatury i badań naukowych, przedstawił ich podsumowania i doszedł do ciekawych wniosków. Badania porównujące dzieci zdolne i przeciętne bez ADHD wykazały, że w testach mierzących utrzymywanie uwagi i odporność na rozproszenie dzieci z IQ powyżej 120 wypadają lepiej (Calero i in., 2007). Utalentowane dzieci zdobywały też więcej punktów w testach funkcji wykonawczych, wykazywały się większą refleksyjnością, miały lepszą zdolność przerzucania uwagi i szybko rozwiązywały zadania problemowe. Uczniowie z ADHD w porównaniu do utalentowanych rówieśników bez ADHD wykazywali więcej objawów (zgodnych z DSM-5): nieuwagę, rozproszenie, impulsywność i gorszą pamięć operacyjną. Ponadto dzieci z zaburzeniem uwagi miały większe trudności z podtestami (Wechsler Working Memory and Block Design subtests) badającymi pamięć oraz mierzącymi zdolności matematyczne. Na podstawie opracowania autora można stwierdzić, że różnica między uczniem zdolnym mającym objawy ADHD a dzieckiem z oficjalną diagnozą może być zauważalna w natężeniu i liczbie objawów oraz we wskaźniku IQ, który w przypadku uczniów zdolnych powinien być zdecydowanie wyższy niż u dzieci z ADHD.

PRÓBY CHARAKTERYSTYKI I IDENTYFIKACJI UCZNIÓW ADHG

Próbując wskazać różnice między powyższymi grupami, nie należy zapominać o możliwości podwójnej diagnozy. Uczniowie z ADHD mogą wykazywać szczególne zdolności i zainteresowania. W literaturze zagranicznej można znaleźć różne określenia tych uczniów, najbardziej popularne to: ADHD-G, gifted/ADHD. Jednakże Fugate (2018) proponuje, by używać określenia ADHG (*attention divergent hyperactive gifted*). Gdzie litera *D*, która pierwotnie oznaczała deficyt (uwagi), pochodzi od słowa *divergent*, co można przetłumaczyć jako rozbieżny lub różnorodny (również w kontekście uwagi). Dodanie do powszechnie znanego akronimu (ADHD), który związany jest z pewnymi stereotypami, litery *G* od słowa *gifted*, jest pewnego rodzaju zmianą paradygmatu. Do tej pory litera stojąca obok (po myślniku) sugerowała dwie różne, często skrajnie postrzegane diagnozy. Jak zauważa Limont (2010), poważną trudnością w praktyce edukacyjno-terapeutycznej uczniów podwójnie wyjątkowych jest koncentrowanie się na jednej wyizolowanej diagnozie. Nauczyciele skupieni na zdolnościach zapominają o konieczności zapewnienia zajęć kompensacyjnych, terapeutycznych i rozwijających umiejętności społeczne. Nastawieni na deficyty pedagodzy będą traktować talent jako rzecz drugorzędną i skupiać się wyłącznie na korekcji i kompensacji, twierdząc, że bez „naprawienia” jednego aspektu uczeń nie osiągnie sukcesu. Litera *G* w strukturze akronimu wskazuje na jedność i zmusza do traktowania ucznia jako całości. By uczeń mógł rozwijać się w harmonijny sposób, potrzebuje być wspie-

rany jednocześnie w swoich uzdolnieniach, jak i trudnościach. Mimo to uczeń ADHD w szkole jest praktycznie niezauważany. Wynika to z niskiej wciąż świadomości nauczycieli, rodziców i diagnostów (Łodej i in., 2018). Sytuacja dzieci zdolnych z ADHD jest podwójnie skomplikowana: wykazują one cechy i zachowania charakterystyczne dla obu grup. Niejednokrotnie ich cechy zdają się wzajemnie wykluczać lub przynajmniej stać w silnej opozycji. Przytaczane wcześniej badania i ich wnioski porównujące osoby z ADHD do osób zdolnych okazują się być niewystarczające, gdy obie te wyjątkowości dotyczą jednego ucznia. Lovecky (2018) dokonał analizy badań dzieci ADHD. Uczniowie zdolni z ADHD mieli wyższe wyniki w testach dotyczących myślenia twórczego; opowiadali bardziej kreatywne historie o nowatorskich tematach, używali więcej obrazów i strategii w trakcie rozwiązywania problemów. Badania porównujące dzieci przeciętne, w których obie grupy miały diagnozę ADHD, pokazały, że dzieci ADHD wykazały lepszą zdolność skupienia uwagi niż przeciętnie zdolne. W zadaniach sprawdzających funkcje wykonawcze i pamięć utalentowane dzieci z ADHD oceniano lepiej niż dzieci z ADHD o średnich zdolnościach. W zadaniach dotyczących umiejętności planowania i rozwiązywania problemów oraz sprawdzających pamięć roboczą wyniki były podobne w obu grupach. Co ciekawe, zauważono fałszywie obniżone wyniki w testach IQ uczniów zdolnych z ADHD. Autor zauważył, że chociaż uczniowie ADHD mogą osiągać wyższe wyniki niż średnia, to jako grupa osiągną niższe wyniki niż utalentowani rówieśnicy bez ADHD. W porównaniu do innych utalentowanych dzieci ich wyniki są znacznie obniżone (Lovecky, 2018).

Lee i Olenchak (2015) również dokonali przeglądu badań i literatury na temat uczniów zdolnych, z ADHD oraz ADHD. Niektóre badania potwierdziły, że uczniowie ADHD mają podobną sprawność intelektualną jak ich zdolni rówieśnicy, ale słabo radzą sobie w obszarach akademickich, przez co częściej identyfikuje się ich jako grupę osób z zaburzeniami uczenia się. Jednak nie przeprowadzono badań dotyczących podgrupy ADHD z tego typu porównaniami. W testach funkcji wykonawczych (badających czujność, płynność, planowanie i pamięć) osoby z ADHD wypadały lepiej niż z ADHD, ale gorzej niż uczniowie zdolni. Potwierdzono również, że osoby zdolne z ADHD mogą wykazywać problemy z rozpoczęciem zadania, zorganizowaniem i utrzymaniem uwagi przy zadaniach i pracy domowej (jest to objaw zgodny z DSM-5). Co za tym idzie, częściej potrzebują pomocy pedagoga, mają tendencję do poprawiania ocen, częściej uznawani są za uczniów z Syndromem Nieadekwatnych Osiągnięć. Podobnie jak dzieci z ADHD osoby ADHD nie lubią zadań domowych i lubią pracę w grupie. Jednakże w przeciwieństwie do osób z ADHD, ale zgodnie z uczniami zdolnymi, lubią wyzwania, współzawodnictwo i dobrze znoszą presję. Utalentowane dzieci z ADHD miały niższy poziom samooceny, poczucia własnej wartości i szczęścia niż dzieci uzdolnione bez ADHD. Więcej niż połowa grupy ADHD miała współistniejące zabu-

rzenia psychiczne, takie jak lęk, depresja lub trudności w uczeniu się. Niestety nie ma badań porównujących wspomniane wcześniej elementy / cechy osobowości w grupie osób przeciętnie zdolnych z ADHD. Ponadto dzieci zdolne z ADHD objawiały większe trudności w relacjach z rówieśnikami, płcią przeciwną i rodzicami w porównaniu do uczniów zdolnych. Zauważalne były w tej grupie również znaczne problemy w zachowaniu zarówno w szkole, jak i w czasie wolnym (Lee i Olenchak, 2015).

PODSUMOWANIE

Na podstawie powyższego przeglądu badań zauważyć można braki w literaturze przedmiotu dotyczące tego zjawiska. Dostępne są pojedyncze analizy zestawiające jednostki uzdolnione z ADHD tylko z uzdolnioną grupą kontrolną lub grupą kontrolną z ADHD. Porównanie wszystkich trzech grup jest konieczne, by zrozumieć złożoność charakterystyki ADHD. Poważnym problemem jest również brak artykułów opartych na badaniach empirycznych. Autorzy przyznali, że nie znaleźli żadnego empirycznie popartego artykułu o uczniu ADHD – jedynie kilka o uczniach podwójnie wyjątkowych, między innymi zdolnych z dysleksją czy z zaburzeniami emocjonalnymi (Lee i Olenchak, 2015). Kontrowersyjny wydaje się też fakt używania względem tej grupy testów badających iloraz inteligencji (IQ), np. Wechslera. Identyfikacja zdolności odbywa się głównie poprzez osiągnięcie przez ucznia wyniku równego bądź wyższego 120 pkt, przez co znaczna część dzieci ADHD pozostaje bez rozpoznania. Ich wyniki nie będą odzwierciedlały ich realnego potencjału, stwierdzono nawet, że mogą być obniżone o 5 do 10 pkt w stosunku do uczniów zdolnych bez ADHD. Dzieje się tak dlatego, że większość testów badających iloraz inteligencji bada pamięć roboczą i szybkość przetwarzania oraz odporność na rozproszenie uwagi, które mogą być zaburzone przez ADHD.

Obecnie używane standaryzowane skale nie są dostosowane do uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Zasadne byłoby stworzenie oddzielnego testu badającego IQ dla osób z diagnozą nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi lub obniżenie progu identyfikacji do 110 pkt (Fugate, 2018). Ponadto, biorąc pod uwagę wspomniane wcześniej maskowanie, należy zadbać, by diagnoza nie kończyła się na testach inteligencji, a brała pod uwagę wiele kontekstów i źródeł informacji o uczniu. Kompleksowa identyfikacja powinna zawierać informacje uzyskane od nauczycieli, a dotyczące osiągnięć szkolnych, zainteresowań przedmiotowych, zachowania na lekcjach i w czasie przerw. Ponadto diagnoza powinna obejmować wywiad z rodzicami i dzieckiem na temat jego szczególnych zainteresowań, wytworów kreatywnych, zainteresowań pozaszkolnych. Takie po-

dejsście w znacznym stopniu zwiększy liczbę zidentyfikowanych uczniów zdolnych o grupę do tej pory wykluczaną, czyli mającą ADHD (Lovecky, 2018). Autorzy i badacze zainteresowani tą tematyką powinni kontynuować pracę nad zwiększaniem świadomości istnienia tej populacji uczniów. Dzięki temu osoby ADHDG będą odpowiednio zdiagnozowane i uzyskają niezbędne wsparcie.

BIBLIOGRAFIA

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Publishing.
- Calero, M.D., García-Martín, M.B., Jiménez, M.I., Kazén, M., Araque, A. (2007). Self-regulation advantage for high-IQ children: Findings from a research study. *Learning and Individual Differences*, 17(4), 328–343. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2007.03.012>
- Flint, L.J. (2001). Challenges of identifying and serving gifted children with ADHD. *TEACHING Exceptional Children*, 33(4), 62–69.
- Fugate, C.M. (2018). Attention divergent hyperactive giftedness: Taking the deficiency and disorder out of the gifted/ADHD label. W: S.B. Kaufman (red.), *Twice exceptional. Supporting and educating bright and creative students with learning difficulties* (s. 191–200). Oxford University Press.
- Kaufman, S.B. (red.). (2018). *Twice exceptional. Supporting and educating bright and creative students with learning difficulties*. Oxford University Press.
- Lee, K.M., Olenchak, F.R. (2015). Individuals with a gifted/attention deficit/hyperactivity disorder diagnosis: Identification, performance, outcomes, and interventions. *Gifted Education International*, 31(3), 185–199. <https://doi.org/10.1177/0261429414530712>
- Limont, W. (2010). *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lovecky, D.V. (2018). Misconceptions about giftedness and the diagnosis of ADHD and other mental health disorders. W: S.B. Kaufman (red.), *Twice exceptional. Supporting and educating bright and creative students with learning difficulties* (s. 83–103). Oxford University Press.
- Łodej, M., Komperda, S., Paryż, A. (2018). Uczniowie podwójnie wyjątkowi w szkole. *Języki Obce w Szkole*, (3), 39–47.
- Skibska, J. (2013). Dziecko z nadpobudliwością psychoruchową i deficytem uwagi – najważniejsze problemy oraz sposoby postępowania. W: E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, J. Oleksy (red.), *Edukacja małego dziecka. Konteksty rozwojowe i wychowawcze* (t. 4, s. 145–165). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Webb, J.T., Amend, E.R., Webb, N.E., Goerss, J., Beljan, P., Olenchak, F.R. (2005). *Misdiagnosis and dual diagnoses of gifted children and adults: ADHD, bipolar, OCD, Asperger’s, depression, and other disorders*. Great Potential Press.

Author: Marianna Racka

Title: Twice-exceptional – individuals with ADHD as gifted students

Keywords: twice-exceptional; gifted students; ADHD; ADHDG; dual diagnosis

Discipline: Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

The aim of the article is to present the phenomenon of twice-exceptional students – individuals who are gifted and have some difficulties associated with conditions such as ADHD. The first part of the article provides a review of research and literature, emphasizing the challenges in diagnosing these students due to the masking phenomenon of their second exceptionality. It highlights the existence of stereotypes linked to particular diagnoses and shows how important the context of behaviour assessed by teachers and diagnosticians is. The article introduces the concept of ADHG (Attention Divergent Hyperactive Gifted) – students who are both gifted and have ADHD. It points out the need for a paradigm shift that alters the focus from the challenges these students face and instead highlights their potential. The article emphasizes the necessity of increasing awareness of the existence of ADHG students and continuing research on methods of diagnosing and supporting them.